

Viljen til at være os selv

AF SIEGFRIED MATLOK

Allerede inden resultatet af folkeafstemningen om den dansk-tyske grænse d. 10. februar 1920 forelå, havde den danske regering under fredsforhandlingerne i Versailles d. 6. marts 1919 (ret sejr sikkert) fremsat følgende erklæring:

“De delegerede er enige om, at genforeningen af det danske i Slesvig med kongeriget bør foregå således, at alle den danske stats fremtidige borgere behandles efter samme liberale og demokratiske grundsatninger og nyder samme rettigheder. Heraf følger for eksempel, at det tyske mindretals naturlige ret til at bruge sit eget sprog vil blive respekteret. De delegerede konstaterede navnlig, at den frie skole er et princip, som altid er blevet fulgt i den danske lovgivning.”

Det tyske mindretal i Nordslesvig blev født mod dets vilje, som historisk mindretal, men med tysk sprog og kultur som rødder og som vigtigste kriterier for bekendelsen til eget sindelag. Nationalitetskampen var altid også en sprogekamp, og vi ved om danskhedens store leder H. P. Hanssen, at han skitserede en sindelagsgrænse, som tog økonomiske og geografiske hensyn, men sindelagsgrænsen skulle især sikre det hensyn, “at der bag denne grænse ville være et tysk mindretal, men ikke så betydeligt, at det kunne true Danmark”. Når han trak denne grænse svarende til den nuværende grænse skyldtes det efter sigende, at H. P. Hanssen kendte hvert sogns og hvert hjemms sprog i det dansk-tyske område. Om sindelagsgrænsen formulerede han smukt: “Ja, rigets skæl sættes der, hvor folket har sin grænse.”

Tysk var i Danmark engang (d)et førende sprog, en slags “lingua franca”. Vi skal ikke gå ret langt tilbage i kongerækken før vi kan finde monarker, som kun talte tysk. I de nordlige dele af hertugdømmet Slesvig, men også i store dele af Jylland kunne den, som ikke bar træsko, men var gejstlig, en anset kongelig embedsmand eller moderne klædt, tale tysk – alle andre talte dansk. Sproget i rokokotiden – dvs. midt i 1700-tallet – var i højere kredse, ikke mindst ved hoffet i København, hovedsagelig tysk og fransk. Man sagde om den danske adelsmand, at han talte fransk med konen, tysk med tjenestefolkene og dansk med hunden.

Frem mod de nationale modsætninger i midten af 1800-tallet lå der et tysk og et dansk kancelli i København, som folk kunne opsøge, alt efter hvilket sprog de ønskede at blive betjent på. Lars Eriksen har for nylig i en Ph.D.-afhandling om det officielle sprogs status i Danmark og Tyskland fastslået, at der for 200 år siden både i Danmark og Tyskland fandtes en liberal, kosmopolitisk sprogpolitik. Tysk var blevet det fine sprog, dansk et tabersprog, dansk blev opfattet som bondsk og sproget blev udtryk for social identifikation. I begyndelsen af 1800-tallet forsøgte man fra dansk side at forbedre det danske sprogs stilling gennem et kongeligt reskript, hvori det hedder: “Det var vor allerhøieste Villie”, at i de egne af Sønderjylland, “hvor det danske sprog er Almeenmands Sprog... skulde det tydske Sprogs Brug ved Gudstjeneste, Skoleundervisning og Rettergang ... ophøre, og det danske Sprogs Brug træde i samme sted.” De nationale tanker og brydninger tog fart omkring 1840 og førte til slesvigske krige. Ifølge myten talte Hiort Lorenzen d. 11. november 1842 i Stænderforsamlingen i Slesvig dansk og han vedblev med at tale dansk. Sprogforskeren Karen Margrethe Petersen har dog fastslået, at han efter al sandsynlighed “kun” talte sønderjysk.

Grundtvig formulerede “Den, som tale dansk tunge, hører selv

dertil”, mens Jacob Grimm omkring samme tid og emne skrev: “Hvad er et folk? Et folk er indbegrebet af de mennesker, som taler samme sprog.” Sprog, nation og kultur var en enhed, og de nationale modsætninger blev alvorligt skærpet på den sproglige front fra 1864 til 1920, ikke mindst i den preussiske Køllertid. Tysk indførtes som administrations- og retssprog i hele Slesvig, og fra 1888 blev dansk forbudt som skolesprog – undtagen i religionsundervisningen, der på landet godt måtte foregå på dansk, når også gudstjenesten foregik på dansk. Samtidig blev danske privatskoler og dansk privat- og hjemmeundervisning forbudt. Som en protest mod denne ensidige tyske sprogpolitik opstod der bl.a. i 1880 “Foreningen til det danske Sprogs bevarelse i Nordslesvig” og i 1892 Skoleforeningen, der gav økonomisk støtte til ophold på danske skoler.

Efter folkeafstemningen i 1920 holdt den danske regering, hvad den havde lovet i 1919: Det tyske mindretal, som fulgte Tyskland holdning ved ikke anerkende grænsedragningen, fik liberale muligheder for at kunne pleje tysk sprog og tysk kultur – bl.a. med oprettelse af egne skoler, der fik statsstøtte til driften ligesom andre danske privatskoler. Samtidig oprettedes tysksproget undervisning i folkeskolen. Det er i øvrigt ganske bemærkelsesværdigt, at man bortset fra Grønland og Færøerne kun i Sønderjylland har en regel, om at amtssproget skal være dansk. Det blev fastlagt i genforeningsloven om de sønderjyske landsdele af 25. juni 1920.

Mens sproget spillede en afgørende rolle før 1. Verdenskrig på dansk og tysk side, fik sprogekampen ikke den samme betydning før og under 2. verdenskrig. Nu blev sprogekampen på tysk side ikke mindst af økonomiske grunde i 30'erne til en (ideologisk) jordkamp i Sønderjylland. Der taltes tysk i mindretallet, men allerede dengang ikke mindst på landet også den sønderjyske dialekt. Det tyske mindretal var jo overvejende en “bonderepublik”.

Efter de fem mørke år og efter den tyske besættelse lukkede

den danske stat med et cirkulære (!) alle tysksprogede skoler – offentlige som private. På grund af nazistisk indoktrinering blev de 89 tyske mindretalsskoler beslaglagt, også alt undervisningsmateriel – med undtagelsen af bibelen, som heldigvis ikke indeholdt noget om Hitler.

Eleverne blev i juni 1945 af Undervisningsministeriet sendt på “ferie”, som varede til december 1945, hvor en ny lov åbnede mulighed for, at børnene fra det tyske mindretal igen kunne modtage undervisning på tysk. Samtidig blev der oprettet særklasser for de elever, som hidtil havde besøgt offentlige tysksprogede skoler. I 1946 afskaffedes ved lov både særklasserne og de offentlige tysksprogede skoler. Under store økonomiske vanskeligheder startede i løbet af 1946 de første fem tyske privatskoler. Jorden rystede i grænselandet. I 1945 fandtes der 89 tyske skoler i Nordslesvig med 3000 elever, i 1949 var der kun fem skoler med 280 elever, mens antallet af danske elever syd for grænsen, som i 1945 kun var ca. 1000, nu eksploderede – til 14.200!

I årene fra 1945-1955 blev der skabt så mange restriktioner overfor det tyske mindretal, at det tyske sprog og den tyske kultur tog alvorlig skade. Efter besættelsestiden var det ikke velset hverken at være medlem af det tyske mindretal eller at tale tysk. Mens fædrene var interneret i forbindelse med retsopgøret, sad mødrene alene med deres børn og havde kun en udvej – at sende drengene og pigerne i dansk skole. Under skolelukningerne var der dårlige vilkår for at lære det tyske sprog og den tyske kultur at kende. “Det betød i sidste ende, at mindretallet oplevede et sprogtab og en afvandring”, skrev to studenter, Peter Wittenkamp og Karen Søby, fra RUC for nylig i en bemærkelsesværdig afhandling om “Dansk sprogpolitik overfor det tyske mindretal 1945-1955”.

“Der er dog intet, som indikerer, at den danske stat havde det sprogpoltiske mål at udrydde det tyske sprog i Danmark, men der

er på grund af en række indgreb, f. eks. skolelukningerne, tale om en restriktiv skolepolitik”, fastslår RUC-studerne.

Med de første tyske skoler ændrede den danske regering langsomt sin (sprog) politik overfor det tyske mindretal. I 1955 aftalte Danmark og Tyskland de såkaldte Bonn-København-erklæringer, som blev vedtaget af Folketinget og som bl.a. sikrer: “Bekendelsen til tysk nationalitet og tysk kultur er fri og må ikke af myndighederne bestrides eller efterprøves. Personer, der tilhører det tyske mindretal og deres organisationer, må ikke hindres i, i tale og skrift, at benytte det sprog de foretrækker.” Først ti år efter besættelsen fik de tyske privatskoler eksamensretten tilbage, og et tysk gymnasium kunne nu oprettes.

Det var afgørende ændringer i forholdet mellem dansk og tysk i grænselandet!

En større undersøgelse, som universitet i Kiel gennemførte i 1975 om sproget i det tyske mindretal, viste, at 63 procent blandt medlemmerne mest taler sønderjysk, 33 procent tysk og kun fem procent rigsdansk. Ganske bemærkelsesværdigt er jo den høje andel af det sønderjyske med den specielle nationalhilsen “Møjn” på ethvert tidspunkt af døgnet. Det plattyske “Moin” (Morgen) var endnu i 1938 i dansknationale kredse et fy-ord, som var ukrudt føjet over hegnet. Det tyske mindretal taler mere dialekt end det danske flertal, og når medlemmer af det tyske mindretal, hjemmetyskerne, taler med dansksindede sønderjyder, så tales der næsten udelukkende det “neutrale” sønderjysk, eller “æ deutsch-dänische Mischmasch-Sprache”, som det også er blevet kaldt. At der er mange medlemmer fra det tyske mindretal, som i januar 2000 har medvirket til at starte en dansk forening i Nordslesvig (“Æ Synnejysk Forening”) til bevarelse af det sønderjyske, er altså ikke en tilfældighed.

I dag gælder, hvad UNESCO i en sociologisk undersøgelse i Tønder i slutningen af halvtresserne beskrev med følgende ord:

“Æ finner et sørgle, ven tu Minnesker å den sam Bildungsstufe aus politischen Gründen int kan forkeer”.

Sprogbilledet i det dansk-tyske grænseland er meget nuanceret og selvfølgelig ikke statisk. Grundtvigs ord “Til et folk de alle høre, som sig regne selv dertil, har for modersmålet øren, har for fædrelandet ild”, siger jo noget om, at sproget er vigtigt, men ikke det eneste kriterium for at kunne føle sig som dansk. I det danske mindretal i Sydslesvig er der lignende sprog-problemer som i det tyske mindretal. Syd for grænsen er antallet af dem, som identificerer sig med det danske også på grund af nordisk livssyn, stigende, men samtidig vinder det tyske sprog indpas, hvilket ofte beklages af ledende folk i det danske mindretal.

Goethe sagde engang: “Den person, der kun kender et sprog, kender ikke det sprog til fulde.” Vores tosprogethed i det tyske mindretal er uden tvivl en stor gevinst – ikke kun for de unges videre vej. Den kendsgerning, at næsten alle hjemmetyskere i modsætning til tidligere tider i dag også kan tale og forstå rigsdansk, er en stor gevinst for det kulturelle naboskab. Uden min nabos sprog kan jeg ikke kommunikere eller forstå – hverken sprogligt eller kulturelt. I modsætning til andre mindretalsområder i Europa, hvor der ligger konflikt- og sprængstof i, at mindretal kun vil tale sit eget sprog og ikke vil lære/acceptere flertallets sprog, har vi i det dansk-tyske grænseland – ikke mindst i det sidste årti – oplevet en positiv udvikling. Ja, vi ser nu med glæde, at der også syd for grænsen er flere og flere tyskere, som lærer dansk.

Tysk er i dag (endnu) det mest talte sprog i Europa, men alligevel er jeg bekymret – også for udviklingen i egne rækker. Tysk har – forståeligt nok – efter 2. verdenskrigs tyske forbrydelser mistet fodfæste og sympati, men efter genforeningen har det tyske sprog igen fået en renæssance – i Østeuropa. Men “das Volk der Dichter und Denker” i Tyskland fokuserer alt for meget kun på økonomisk

hardware og har desværre kultur- og sprogpolitisk endda kraftigt reduceret sine aktiviteter i udlandet bl.a. ved at lukke Goethe-institutter. Og det i en tid, hvor Günter Grass har fået nobelprisen i litteratur og hvor den nye hovedstad Berlin udvikler sig til en ny europæisk kulturmetropol. At de tyske bedemænd i øjeblikket overvejer i fremtiden at kalde sig "funeral master", hører med til begravelsesstemningen omkring det tysk sprog, som også er i vanskeligheder på grund af et stigende og overflødigt antal (engelske) fremmedord, som nogle – ganske illusorisk – tror at man kan imødegå ved hjælp af et statsligt sprog-politi.

"At være dårlig til engelsk er en skændsel, at være umulig til fransk er en tragisk forbandelse, der hviler over det danske folk. Men at være elendig til tysk, det er ingen skam, men et sikkert tegn på særlige værdifulde menneskelige egenskaber", kunne man for nylig ikke særligt smigrende læse i en dansk avis. I Danmark oplever vi p. t. en tilbagegang for det tyske sprog, som ikke mindst bekymrer dansk erhvervsliv, som immervæk afsætter varer for ca. 70 milliarder kroner årligt på vores største eksportmarked i det genforenede Tyskland.

Døden har jo mange årsager, men tilbagegangen skyldes ikke mindst udviklingen i de elektroniske medier. I 70-erne talte man i Jylland om den såkaldte Bundesliga-grænse, hvor man kunne modtage de tyske tv-stationer. Store dele af den danske befolkning så dengang dagligt tysk tv. Mange irriteredes over at John Wayne sagde "Hände hoch", men de danske elever i Sønderjylland lå dengang langt over landsgennemsnittet ved deres prøver i faget tysk. Indførelsen af nye danske programmer og ikke mindst kabel-tv med de mange engelsksprogede programmer samt naturligvis sproget på Internet har i de senere år kraftigt reduceret de almene tyske sprogkunderskaber i Danmark. Og parallelt i øvrigt også danskernes basale viden om den store nabo med sine 80 millioner.

De tider, hvor en elev, som f. eks. skrev for gode danskstile på det tyske gymnasium, nærmest blev mistænkt for den forkerte nationale holdning, er heldigvis forbi. Men i dag er tysk også i det tyske mindretal på tilbagetog. Ikke rent statistisk, når vi ser, at de tyske skoler i Nordslesvig har elevtal som aldrig før i de sidste årtier, men ærligt skal tilføjes, at der efterhånden er ganske mange dansksindede forældre, som sender deres børn i tyske skoler, som de vel nærmest betragter som en neutral sprogskele. I daglig tale bliver det højtyske, som jo i det 16. århundrede kom til Nordslesvig efter at Luther og Gutenberg havde skabt et enhedssprog til samling af de tyske stammer, desværre brugt mindre og mindre, også i vore institutioner, f. eks. i vore børnehaver. Det giver problemer på lang sigt, fordi et mindretal kun kan leve, når det – under de specielle sønderjyske vilkår – har tysk sprog og kultur som fundament og identitet, selvom vi jo alle sammen i dag har flere identiteter/rammer end kun det nationale/sproglige.

Den 1. januar i år er den europæiske sprogpagt for regionale og mindretalssprog trådt kraft i Danmark, hvor den kun gælder for det tyske mindretalssprog i Danmark, da Danmark internationalt kun anerkender det tyske mindretal som nationalt mindretal. Dermed skal det tyske mindretalssprog støttes og fremmes i Sønderjylland, hvilket dog straks har vakt bekymring i visse dansk-nationale kredse, for hvad bliver så det næste – tyrkisk? Det er selvfølgelig glædeligt og af stor psykologisk værdi, hvis tysk også udenfor vore egne rækker igen har en fra den danske stat officielt accepteret status, men afgørende for det tyske mindretals fremtid er ikke en europæisk sprogpagt, men viljen til at være os selv – både sproglig og kulturel.

Ikke sig selv nok, men i respekt overfor det danske sprog.

Og dermed som vort bidrag til Modersmål-Selskabets anden vigtige målsætning: Bevarelse og udvikling af folkestyret i Danmark!

SIEGFRIED MATLOK F. 1945 I FLENSBORG. CHEFREDAKTØR PÅ DER NORDSCHLESWIGER FRA 1979; LEDER AF DET TYSKE MINDRETALS SEKRETARIAT VED REGERING OG FOLKETING SIDEN 1983, MEDL. AF BL.A. DEN DANSKE OG TYSKE REGERINGS ARBEJDSGRUPPE OM EUROPÆISK MINDRETALS INSTITUT.